

Gouda in de Tweede Wereldoorlog

Nico Habermehl

Vrijdagmiddag 10 december 2004 opende burgemeester W.M. Cornelis in het Verzetsmuseum Zuid-Holland de tentoonstelling 'De stad spreekt'. De expositie, ingericht ter gelegenheid van de bevrijding zestig jaar geleden, behandelt Gouda in de Tweede Wereldoorlog aan de hand van een aantal locaties en thema's. Dit artikel, een bewerking van de lezing die aan de opening vooraf ging, geeft een schets van de belangrijkste gebeurtenissen in Gouda tijdens de oorlog.

Nadat in de vroege ochtend van 10 mei 1940 de Duitsers ons land zijn binnengevallen, worden in Gouda alle scholen en banken gesloten. Verordeningen tegen hamsteren en prijsopdrijving treden in werking. Verduisteringsmaatregelen worden uitgevaardigd en openbare schuilkelders opengesteld. De luchtbeschermingsdienst komt in actie. 's Middags om 12 uur klinkt het eerste luchtalarm. Later die dag wordt nog driemaal luchtalarm gegeven.

Op 14 mei vallen in Gouda verbrande stukjes papier op straat. De zon is verduisterd door een rook- en asgordijn. Al snel wordt de oorzaak duidelijk: Rotterdam is gebombardeerd. Later die dag wordt bekend dat het Nederlandse leger is gezwicht voor het dreigement dat meer steden het Rotterdamse lot zullen ondergaan als het de wapens niet neerlegt. 'Het is in de stad een droevig gezicht', aldus H.D. Questro, die van de eerste oorlogsdagen een dagboek heeft bijgehouden. 'Velen lopen te huilen. Soldaten

Victorie-vaandel in de Wijdstraat. Foto: Collectie Ouweneel p. 106 (1941)

gooien geweren, munitie en helmen in de sloot'. De bezetting is een feit. Daags na de capitulatie trekken Duitse troepen Gouda binnen. De plaatselijke Duitse bevelhebber en zijn staf installeren zich voorlopig in hotel De Zalm. Burgemeester K.F.O. James stelt zich principieel op en weigert alle medewerking. Een week later wordt hij gearresteerd wegens belediging van een Duitse officier. Wethouder H.P.C.M. de Witt Wijnen neemt hem voorlopig waar.

Langzaam maar zeker herkrijgt het leven zijn gewone loop. De bezetter manifesteert zich slechts in beperkte mate. Een enkele gebeurtenis doet aan de oorlog herinneren, zoals de benoeming van de NSB'er E.A.A. Liera tot burgemeester, het weghalen van twee klokken uit de toren van de Sint-Janskerk en de gedwongen tewerkstelling van arbeiders in Duitsland. Voor vele Gouwenaars slechts rimpelingen in het dagelijks bestaan. In 1941 wordt de oorlog voelbaar. Een aantal malen wordt Gouda, een knooppunt van spoor-, auto- en waterwegen, opgeschrikt door ontploffende bommen, afkomstig van geallieerde vliegtuigen. Woningen aan de Fluwelensingel, Noothoven van Goorstraat en Krugerlaan worden daarbij zwaar beschadigd. Minder heftig, maar bijzonder schrijnend is het vrijwel ongemerkt wegvoeren van de ruim vijfhonderd joden die Gouda telt. Zelfs de bejaarde joodse bewoners van het Centraal Tehuis aan de Oosthaven ontkomen niet aan deportatie. Slechts een zieke man van bijna honderd jaar mag van de bezetter blijven. Na het vertrek van de bejaarden wordt het gebouw door de Duitsers gebruikt als gevangenis.

Naarmate de Duitsers meer greep op de samenleving krijgen, neemt het verzet toe. In Gouda is het verzet relatief geweldloos. Het accent ligt op de hulpverlening aan onder-

Nobelstraat, 18 september 1944. Foto: Zuid-Hollands Verzetsmuseum

duikers. Tot eind 1942 zijn een paar kleine groepjes actief die sporadisch tot daadwerkelijk verzet komen. In 1943 ontwikkelen zich twee grote verzetsgroepen: de Goudse afdeling van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers en de Orde Dienst, die orde wilde scheppen in de te verwachten chaos na de bevrijding. De Orde Dienst verzamelt allerhande wapens die worden opgeslagen in een pakhuis aan de Punt, in het Volksbadhuis aan de Groenendaal, in wasserij De Drie Notenboomen en in de krijtfabriek Gouda Vuurvast. Van vrijwel alle verzetsgroepen zijn leden betrokken bij de actieve illegale pers in Gouda. De redactie van het illegale blad de *Vrije Gedachte* vindt onderdak in een lege grafkelder op de rooms-katholieke begraafplaats aan de Graaf Florisweg.

De afkeer van de Duitse overheersers vertaalt zich in een toenemende belangstelling voor het verleden van de stad. De aanwas van het ledental van de Oudheidkundige Kring 'Die Goude' in die jaren is ongekend. 'In moeilijke tijden pogen de mensen voor eenige uren 's werelds ellende te vergeten. Dat hebben vele Gouwenaars gedaan, door zich te verdiepen in de geschiedenis van de stad', aldus secretaris P. van Balen. Ondanks de beperkingen die het bestuur ondervindt, 'heerscht er een opgewekt leven in onze vereniging', meldt de secretaris.

Na de geallieerde invasie op 6 juni 1944 begint het Duitse rijk te wankelen. In snel tempo trekken de Amerikanen en Canadezen noordwaarts. Met de bekendmaking dat de geallieerden de grens zijn overgestoken, slaan de NSB'ers, onder wie burgemeester Liera op de vlucht. Overal in de stad worden vlaggen uitgestoken. Drommen mensen trekken naar de uitvalswegen van Gouda om de bevrijders te begroeten. Tevergeefs. De geallieerden worden in hun opmars gestuit en de NSB'ers keren terug.

In november 1944 wordt Gouda getroffen door de zwaarste bombardementen in zijn geschiedenis. Het station, de spoorwegtunnel, het Sint-Jozefpaviljoen raken zwaar beschadigd, evenals de woningen op de hoek Karnemelksloot/De Lange van Wijngaerdenstraat. Het verlies aan mensenlevens is aanzienlijk.

Het dagelijks leven wordt grimmiger. Vanaf januari 1945 worden ook in Gouda razzia's gehouden, fietsen gevorderd en kamers in bewoonde huizen opgeëist, de zogenaamde inkwartiering. In combinatie met het ernstige tekort aan voedsel en brandstof maken de Gouwenaars zware tijden door. Maar er zijn ook tekenen van hoop. Wittebrood bijvoorbeeld dat door het Zweedse Rode Kruis vanuit Albert Heijn aan de Markt onder de Gouwenaars wordt gedistribueerd. Volgens Jan Gouka smaakt het brood 'hemels gewoon', vooral geroosterd. Ook vinden de daaropvolgende maanden voedseldroppings in de omgeving van Gouda plaats.

De bevrijding op 5 mei 1945 betekent voor de beproefde Gouwenaars een enorme opluchting. James, die zich tijdelijk in een huis aan het Van Bergen Ijsendoornpark bevindt, keert die dag terug op het stadhuis aan de Markt en wordt in zijn functie hersteld. Enkele uren later rijdt een eenzame Canadese motor-ordonnans de stad binnen. De enige bevrijder die op deze dag te zien is. Gouda is vrij!

Geraadpleegde literatuur

Paul H.A.M., Abels, "Die Goude": spiegel van 70 jaar historische belangstelling in de stad Gouda', *Tidinge* 23 (2005) 2-30.

M.J. van, Dam, H.C. van Iterzon, H.J. Maarsingh, *Gouda in de Tweede Wereldoorlog* (Delft 1995).